

NCERT Solutions for Class 10 Sanskrit Shemushi Chapter 9 भूकंपविभीषिका

अभ्यासः

प्रश्न 1.

एकपदेन उत्तरं लिखत-

(क) कस्य दारुण-विभीषिका गुर्जरक्षेत्र ध्वंसावशेषेषु परिवर्तितवती?

उत्तराणि:

भूकम्पस्य

(ख) कीदृशानि भवनानि धाराशायीनि जातानि?

उत्तराणि:

बहुभूमिकानि

(ग) दुर्वार-जलधाराभिः किम् उपस्थितम्?

उत्तराणि:

महाप्लावनदृश्यम्

(घ) कस्य उपशमनस्य स्थिरोपायः नास्ति?

उत्तराणि:

दैवीप्रकोपो/भूकम्पो

(ङ) कीदृशाः प्राणिनः भूकम्पेन निहन्यन्ते?

उत्तराणि:

विविशाः

प्रश्न 2.

अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषया लिखत-

(क) समस्तराष्ट्र कीदृशे उल्लासे मग्नम् आसीत्?

उत्तराणि:

समस्त राष्ट्र नृत्य-गीतवादित्राणाम् उल्लासे मग्नम् आसीत्।

(ख) भूकम्पस्य केन्द्रबिन्दुः कः जनपदः आसीत्?

उत्तराणि:

भूकम्पस्य केन्द्रबिन्दुः कच्छजनपदः आसीत्।

(ग) पृथिव्याः स्खलनात् किं जायते?

उत्तराणि:

पृथिव्याः स्खलनात् महाविनाशदृश्यं जायते।

(घ) समग्रं विश्वं कैः आतंकितः दृश्यते?

उत्तराणि:

समग्र विश्वः प्राकृतिक (दैवीय) आपदाभिः आतंकितः दृश्यते।

(ङ) केषां विस्फोटैरपि भूकम्पो जायते?

उत्तराणि:

ज्वालामुखपर्वतानां विस्फोटैरपि भूकम्पो जायते।

प्रश्न 3.

स्थूलपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

(क) भूकम्पविभीषिका विशेषेण कच्छजनपदं **ध्वंसावशेषेषु** परिवर्तितवती।

उत्तराणि:

केषु

(ख) **वैज्ञानिकाः** कथयन्ति यत् पृथिव्याः अन्तर्गर्भ, पाषाणशिलानां संघर्षणेन कम्पनं जायते।

उत्तराणि:

के

(ग) विवशाः प्राणिनः **आकाशे** पिपीलिकाः इव निहन्यन्ते।

उत्तराणि:

कुत्र/कस्मिन्

(घ) **एतादृशी** भयावहघटना गढ़वालक्षेत्रे घटिता।

उत्तराणि:

कीदृशी

(ङ) तदिदानीम् **भूकम्पकारणं** विचारणीय तिष्ठति।

उत्तराणि:

किम्

प्रश्न 4.

‘भूकम्पविषये’ पञ्चवाक्यमितम् अनुच्छेदं लिखत।

उत्तराणि:

1. भूकम्पधरायाः विनाशलौली भवति।
2. यदा धरायाः अन्तः स्थितासु शिलासु संघर्षणं भवति तदा भूकम्पः जायते।
3. भूकम्पेन अपरिमित लावाराः धरातलात् निर्गत्य नदीवेगेन प्रवहन्तः ग्रामेषु नगरेषु वा महाविनाशं कुर्वन्ति।
4. अतः अस्माभिः प्रकृतेः विरुद्धानि कार्याणि न करणीयानि।
5. बहुभूमिक भवननिर्माणं नदीतटं बन्धान्, वृक्षाणां कर्तनम् का न करणीयम्।

प्रश्न 5.

कोष्ठकेषु दत्तेषु धातुषु निर्देशानुसारं परिवर्तनं विधाय रिक्तस्थानानि पूरयत

- (क) समग्रं भारतं उल्लासे मग्नः _____ (अस् + लट् लकारे)
 (ख) भूकम्पविभीषिका कच्छनपदं विनष्टं _____ (कृ + क्तवतु + डीप)
 (ग) क्षणेनैव प्राणिनः गृहविहीनाः _____ (भू + लङ्, प्रथमः पुरुषः बहुवचनम्)
 (घ) शान्तानि पञ्चतत्त्वानि भूतलस्य योगक्षेमाभ्यां _____ (भू + लट्, प्रथमः प्रथम-पुरुषः बहुवचनम्)
 (ङ) मानवाः _____ यत् बहुभूमिकभवननिर्माणं करणीयम् न वा? (पृच्छ् + लट्, प्रथम-पुरुषः बहुवचनम्)
 (च) नदीवेगेन ग्रामाः तदुदरे _____ (सम् + आ + विश् + विधिलिङ्, प्रथम पुरुषः एकवचनम्)
 उत्तराणि:
 (क) अस्ति
 (ख) कृतवती
 (ग) अभवन्
 (घ) भवन्ति
 (ङ) पृच्छन्ति
 (च) समाविशेयुः

प्रश्न 6.

सन्धि / सन्धिविच्छेदं च कुरुत-

- (अ) परसवर्णसन्धिनियमानुसारम्
 (क) किञ्च = _____ + च
 (ख) _____ = नगरम् + तु
 (ग) विपन्नञ्च = _____ + _____
 (घ) _____ = किम् + नु
 (ङ) भुजनगरन्तु = _____ + _____
 (च) _____ = सम् + चयः

उत्तराणि:

- (क) किम्
 (ख) नगरन्तु
 (ग) विपन्नम् + च
 (घ) किन्तु
 (ङ) भुजनगरम् + तु
 (च) सञ्चयः

(आ) विसर्गसन्धिनियमानुसारम्

- (क) शिशवस्तु = _____ + _____
 (ख) _____ = विस्फोटैः + अपि
 (ग) सहस्रशोऽन्ये = _____ + अन्ये
 (घ) विचित्रोऽयम् = विचित्रः + _____
 (ङ) _____ = भूकम्पः + जायत
 (च) वामनकल्प एव = _____ + _____

उत्तराणि:

- (क) शिशवः + तु
 (ख) विस्फोटैरपि
 (ग) सहस्रशः
 (घ) अयम्
 (ङ) भूकम्पो जायते
 (च) वामनकल्पः + एव

प्रश्न 7(अ).

‘क’ स्तम्भे पदानि दत्तानि ‘ख’ स्तम्भे विलोमपदानि, तयोः संयोगं कुरुत-

क	ख
सम्पन्नम्	प्रविशन्तीभिः
ध्वस्तभवनेषु	सुचिरेणैव
निस्सरन्तीभिः	विपन्नम्
निर्माय	नवनिर्मितभवनेषु
क्षणेनैव	विनाश्य

उत्तराणि:

क	ख
सम्पन्नम्	विपन्नम्
ध्वस्तभवनेषु	नवनिर्मितभवनेषु
निस्सरन्तीभिः	प्रविशन्तीभिः
निर्माय	विनाश्य
क्षणेनैव	सुचिरेणैव

प्रश्न 7(आ).

‘क’ स्तम्भे पदानि दत्तानि ‘ख’ स्तम्भे समानार्थकपदानि, तयोः संयोगं कुरुत-

क	ख
पर्याकुलम्	नष्टाः
विशीर्णाः	क्रोधयुक्ताम्
उद्गिरन्तः	संत्रोदय
विदार्य	व्याकुलम्
प्रकुपिताम्	प्रकटयन्तः

उत्तराणि:

क	ख
पर्याकुलम्	व्याकुलम्
विशीर्णाः	नष्टाः
उद्गिरन्तः	प्रकटयन्तः
विदार्य	संत्रोदय
प्रकुपिताम्	क्रोधयुक्ताम्:

प्रश्न 8(अ).

उदाहरणमनुसृत्य प्रकृति-प्रत्यययोः विभागं कुरुत-
यथा- परिवर्तितवती – परि + वृत् + क्तवतु + डीप् (स्त्री)

धृतवान् – _____ + _____

हसन् – _____ + _____

विशीर्णा – वि + शृ + क्त + _____

प्रचलन्ती – _____ + _____ + शत् + डीप् (स्त्री)

हतः – _____ + _____

उत्तराणि:

धृतवान् – धृ + क्तवतु

हसन् – हस् + शत्

विशीर्णा – वि + शृ + क्त + टाप् (स्त्री)

प्रचलन्ती – प्र + चल् + शत् + डीप् (स्त्री)

हतः – हन् + क्त

प्रश्न 8(आ).

पाठात् विचित्य समस्तपदानि लिखत-

महत् च तत् कम्पन – _____

दारुणा च सा विभीषिका – _____

ध्वस्तेषु च तेषु भवनेषु – _____

प्राक्तने च तस्मिन् युगे – _____

महत् च तत् राष्ट्र तस्मिन् – _____

उत्तराणि:

महत् च तत् कम्पन – महत्कम्पनम्

दारुणा च सा विभीषिका – दारुणविभीषिका

ध्वस्तेषु च तेषु भवनेषु – ध्वस्तभवनेषु

प्राक्तने च तस्मिन् युगे – प्राग्युगे

महत् च तत् राष्ट्र तस्मिन् – महद्राष्ट्र